

APELLYASIYA İCRAATINDA MƏHKƏMƏ HÖKMLƏRİNİN (YEKUN QƏRARLARININ) LƏĞV EDİLMƏSİ VƏ DƏYİŞDİRİLMƏSİNİN ƏSASLARI: ANLAYIŞI, TƏSNİFATI VƏ SİSTEMİ

Açar sözlər: cinayət-prosessual hüquq, apellyasiya, hökmün ləğvi, hökmün dəyişdirilməsi, pozuntular, qərarlar, qanun, nəzəriyyə.

Ключевые слова: уголовно-процессуальное право, апелляция, отмена приговора, изменение приговора, нарушения, решения, закон, теория.

Key words: criminal procedure law, appeal, cancellation of sentence, change of sentence, violations, decisions, law, theory.

Anahtar kelimeler: ceza muhakemesi hukuku, temyiz, cezanın iptali, cezanın değiştirilmesi, ihlaller, kararlar, hukuk, teori.

Apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən aparılmış araşdırma nəticəsində birinci instansiya məhkəməsinin qanunsuz, əsassız və / və ya ədalətsiz sayılan hökmünün (digər yekun qərarının) ləğv edilə, yaxud dəyişdirilə bilməsi üçün müvafiq əsasların mövcudluğu tələb olunur. Odur ki, həm təcrübə, həm də nəzəriyyə üçün bu əsasların mahiyyətinin nədən ibarət olması, onların dairəsinə hansı halların aid edilməsi məsələləri aktualdır.

Azərbaycan Respublikasının 14 iyul 2000-ci il tarixdə qəbul edilmiş, 01 sentyabr 2000-ci il tarixdə qüvvəyə minmiş Cinayət Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra məqalənin mətnində – CPM) XLVII fəslə ilə nəzərlənən apellyasiya icraatı həddudlarında birinci instansiya məhkəməsinin hökmünün (qərarının) ləğv edilməsi, yaxud dəyişdirilməsi əsaslarından bəhs edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilik kontekstinə-də həmin əsasların aşağıdakı növləri fərqləndirilə bilər:

- apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxışın nəticələrinə görə hökmün (qərarın) ləğv edilməsinin əsasları (CPM-in 391.8-ci və 391.8-1-ci maddələrində sadalanan hallar);
- apellyasiya şikayətinin (protestinin) baxışının nəticələrinə görə hökmün (qərarın) ləğv edilməsinin əsasları (CPM-in 399-cu maddəsində sadalanan hallar).

Həmçinin, qeyd edilməlidir ki, cari cinayət-prosessual qanunvericilikdə tətbiq edilmiş hüquqi texnikaya görə, biz, əminliklə deyə bilərik ki, CPM-in 391.8-ci və 391.8-1-ci maddələrində sadalanan əsaslar hökmün (qərarın), müstəsna olaraq, ləğv edilməsinin əsaslarıdır. Çünki həmin əsasların mövcud olduğu təqdirdə apellyasiya məhkəməsi yalnız aşağı instansiya məhkəməsinin hökmünün, yaxud digər yekun qərarının yalnız ləğv edilməsi haqqında qərar qəbul edə bilər. Bu zaman, aşağı instansiya məhkəməsinin hökmünün, yaxud digər yekun qərarının apellyasiya məhkəməsinin qərarı ilə dəyişdirilməsi imkanı tamamilə istisna olunur. CPM-in 399-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslarla bağlı işə vəziyyət bir az fərqlidir. Belə ki, bu əsaslara aşağı instansiya məhkəməsinin hökmünün, yaxud digər yekun qərarının həm ləğv edilməsinin, həm də dəyişdirilməsinin əsasları kimi baxmaq mümkündür. Cinayət-Prosessual Məcəllənin kommentariyasının müəllifləri, haqlı olaraq, göstərirlər ki, CPM-in 399-cu maddəsi həmin əsasların hansı halda hökmün (digər yekun qərarın) ləğv edilməsinə, hansı halda isə dəyişdirilməsinə səbəb olduğunu fərqləndirməmişdir. Ona görə də bu normada göstərilən əsaslar olduqda CPM-in 405-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda aşağı instansiya məhkəməsinin hökmü (digər yekun qərarı) dəyişdirilməli, digər hallarda isə yol

verilmiş pozuntunun məzmunundan asılı olaraq ləğv edilməli, yaxud dəyişdirilməlidir [2, s. 1076].

Hökmərin ləğvi, yaxud dəyişdirilməsinin əsasları məsələsinə nəzəriyyədə də geniş diqqət yetirilmişdir. Məsələn, bu məsələni ən müasir dissertasiya tədqiqatı miqyasında araşdıran müəlliflərdən

Y.A. Perova qeyd edir ki, hökmərin ləğvinin, yaxud dəyişdirilməsinin əsasları bütün hallarda maddi hüququn (bir qayda olaraq, cinayət hüququnun, lakin digər maddi hüquq sahələrinin də müddəalarının yanlış tətbiqi istisna edilmir, məsələn, hökmdə mülki iddia məsələsinin həlli zamanı mülki hüququn da normaları yanlış tətbiq edilmiş ola bilər) və (və ya) prosessual hüququn pozuntusundan ibarətdir. Bu pozuntuya (pozuntulara) birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən də yol verilmiş ola bilər, cinayət prosesinin digər dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinə malik olan subyekt tərəfindən də yol verilmiş ola bilər (bu zaman məhkəmənin üzərinə digər subyekt tərəfindən yol verilmiş pozuntuya zamanında adekvat reaksiya vermək, mümkün olduqda, pozuntunu aradan qaldırmaq kimi öhdəliklər düşür). Bu pozuntunun (pozuntuların) subyektləri fərqli ola bildiyi kimi, onlara yol verilə bilən mərhələlər də müxtəlif ola bilər. Başqa sözlə, həm məhkəməyəqədərki icraatda, həm də məhkəmə icraatında sonradan hökmün ləğvinə, yaxud dəyişdirilməsinə səbəb ola biləcək pozuntuların edilməsi mümkündür. Bütün bu pozuntuların ümumi ortaq cəhəti isə ondan ibarətdir ki, onlar hökmün keyfiyyətinə ya neqativ təsir göstərirlər, ya da belə neqativ təsir göstərmək potensialına malik olurlar, onların mövcudluğu isə, hökmün şərtsiz ləğvinə, yaxud dəyişdirilməsinə tələb edir [6, s. 10].

Y.İ. Laqodina belə bir məqama diqqət çəkir ki, qanunilik, əsaslılıq və ədalətlik məhkəmə qərarlarını xarakterizə edən ən ümumi kateqoriyalar olmaqla, həm də onlara qarşı yönələn, əməl edilmədikləri təqdirdə isə məhkəmə qərarlarının ləğvinə, yaxud dəyişdirilməsinə səbəb olan ən əsas tələblərdir. Bu anlamda, məhkəmə qərarlarının ləğvi, yaxud dəyişdirilməsi əsaslarından bəhs edərkən, ən ümumi şəkildə həmin qərarların qanunsuzluğunu,

əsassızlığını və ədalətsizliyini onların ləğvi və ya dəyişdirilməsinin əsasları kimi başa düşmək mümkündür. Sadəcə olaraq, sadalanan kateqoriyaların geniş, yaxud dar anlamda başa düşülməsindən asılı olaraq, onların hər birinin pozuntusu müxtəlif təzahür formalarına malik ola bilər. Məsələn, cinayət-prosessual qanun hökmün əsaslı olmasını tələb edirsə (bənzər müddəə bizim ölkənin cinayət-prosessual qanunvericiliyində də mövcuddur – CPM-in 349.3-cü maddəsi), bu, o deməkdir ki, hökmün əsaslı olması tələbi qanundan irəli gəlir. Əgər yuxarı instansiya məhkəməsində yoxlanılan hər hansı bir hökm əsassız hesab edilirsə, deməli, avtomatik olaraq, o, həm də qanunsuz hökmdür. Çünki qanun, hökmü çıxaran məhkəmədən öz hökmünü əsaslandırmağı tələb edirdi, məhkəmə isə hökmü əsaslandırmamaqla, həm qəbul etdiyi aktın əsaslılıq tələbini, həm də qanunun tələbini pozmuş olur [5, s. 9].

V.V. Borodinov öz dissertasiya tədqiqatında hökmün (qərarın) ləğvinə, yaxud dəyişdirilməsinə cinayət-prosessual məsuliyyət institutu prizmasından baxmağı məqsəduyğun hesab edir. Adı çəkilən müəllif hökmün (qərarın) ləğvinə, yaxud dəyişdirilməsinə cinayət-prosessual sanksiya kimi dəyərləndirir. O, qeyd edir ki, cinayət-prosessual məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin sahə aidiyyətinə görə fərqləndirilən növlərindən biri, yuxarı instansiya məhkəməsi tərəfindən aşağı instansiya məhkəməsinin qanunsuz, əsassız və ədalətsiz hökmlərinin ləğvi, yaxud dəyişdirilməsi isə cinayət prosessual məsuliyyətin formalarından biridir. Cinayət-prosessual məsuliyyətin yaranması üçün faktiki və hüquqi əsasların mövcudluğu tələb olunur. V.V. Borodina görə baxılan məsələyə münasibətdə cinayət-prosessual məsuliyyətin faktiki əsası qismində hüquq normasının qanunsuz, əsassız və ədalətsiz hökmün (digər məhkəmə aktının) çıxarılması ilə nəticələnmiş pozuntusu, hüquqi əsası qismində isə belə hökmün (digər məhkəmə aktının) ləğvi, yaxud dəyişdirilməsinə yol verən hüquq normaları, CPM-in konkret maddələri çıxış edir. Fikrinə istinad edilən müəllif, həmçinin, qeyd edir ki, öz hüquqi təbiətinə görə, qanunsuz, əsassız və ədalətsiz hökmün (digər məhkəmə

aktının) çıxarılması ilə əlaqədar yaranan cinayət-prosessual məsuliyyət hüquqbərpaedici məsuliyyət hesab edilir, çünki onun əsas məqsədi pozulmuş hüquq qaydasının bərpa edilməsidir [3].

Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, qanunda hökmün ləğv edilməsinin, yaxud dəyişdirilməsinin sistemli şəkildə işlənilib hazırlanması aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- hər bir iş üzrə çıxarılmış hökmün hələ qanuni qüvvəyə minməmişdən əvvəl ədalətliyi və yekun xarakterini (burada yekun xarakterlilik dedikdə, o nəzərdə tutulur ki, sonradan həmin qərarın yenidən mübahisələndirilməsinə ehtiyac duyulmasın) təmin etmək;

- vahid məhkəmə təcrübəsini formalaşdırmaq;

- pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının zamanında səmərəli şəkildə bərpa edilməsi [6, s. 12].

Birinci instansiya məhkəməsinin hökmünün (qərarının) ləğvi, yaxud dəyişdirilməsi əsaslarını müxtəlif meyarlar əsasında təsnifləşdirmək mümkündür. Hüquq ədəbiyyatında Y.A. Perova tərəfindən birinci instansiya məhkəməsinin hökmünün (qərarının) yuxarı instansiya məhkəməsi tərəfindən ləğvi, yaxud dəyişdirilməsi əsasları kifayət qədər geniş şəkildə təsnif edilmişdir. Həmin təsnifata diqqət yetirməyi məqsəduyğun hesab edirik. Y.A. Perova, barəsində bəhs olunan müvafiq əsasları növbəti meyarları rəhbər tutmaqla aşağıdakı kimi təsnifləşdirmişdir:

I. İşin mahiyyəti üzrə həllinə dair nəticəyə neqativ təsir göstərmə dərəcəsinə görə:

- işin faktiki hallarının müəyyən edilməsində, işin müəyyən edilmiş faktiki hallarının sübut edilməsində, müəyyən edilmiş və sübut olunmuş faktiki hallar əsasında hüquqi nəticələrin formalaşdırılmasında yol verilmiş pozuntular;

- hüququn tətbiqində icraatın və hökmün qanunsuz olmasına səbəb olmuş pozuntular.

II. Hökmün keyfiyyətinə neqativ təsir göstərmə dərəcəsinə görə:

- hökmün qanunsuz olmasına səbəb olmuş pozuntular;

- hökmün əsassız olmasına səbəb olmuş pozuntular;

- hökmün ədalətsiz olmasına səbəb olmuş pozuntular.

III. Hökmlərin yoxlanılması zamanı rast gəlinmə (müəyyən edilmə) sıxlığına görə:

- tipik pozuntular;

- qeyri-tipik pozuntular;

IV. Pozuntunun müəyyən edildiyi təqdirdə tətbiq edilməli olan hüquqbərpaedici sanksiyanın növünə görə:

- hökmü yoxlayan instansiyada aradan qaldırılması mümkün olmayan və hökmün ləğv olunmasını tələb edən pozuntular;

- hökmü yoxlayan instansiyada aradan qaldırılması mümkün olan və hökmün onu yoxlayan instansiyanın özü tərəfindən dəyişdirilməsini tələb edən pozuntular [6, s. 12-13].

Məqalənin əvvəlində qeyd etdiyimiz kimi, cari cinayət-prosessual qanunvericilikdə apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxışın nəticəsində hökmün (digər yekun qərarın) ləğv edilməsinin əsasları (CPM-in 391.8-ci və 391.8-1-ci maddələri) və apellyasiya şikayətinin (protestinin) baxışının nəticəsində hökmün (digər yekun qərarın) ləğv edilməsinin əsasları (CPM-in 399-cu maddəsi) fərqləndirilir. Onlara ayrılıqda nəzər salaq.

Apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxışı, müəyyən anlamda, birinci instansiya məhkəməsinin hazırlıq iclasının analoqu hesab etmək olar. Milli hüquq ədəbiyyatında qeyd edildiyi kimi, apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxışın məqsədi həmin şikayətə (protestə) apellyasiya instansiyası məhkəməsində baxılmasının mümkün olub-olmadığını müəyyən etmək və bunun nəticəsində müvafiq qərar qəbul etməkdir [1, s. 229; 2, s. 1059].

Apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxış zamanı apellyasiya müraciətinin məhkəmə aidiyyəti, apellyasiya müraciəti edilərkən cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilib-edilməməsi, icraata xitam verilməsi, yaxud icraatın dayandırılması üçün əsasların mövcud olub-olmaması, qətimkan tədbirinin tətbiqi, tətbiq edilmiş qətimkan tədbirinin ləğvi, yaxud dəyişdirilməsi üçün əsasların mövcud olub- olmaması və nəhayət, birinci instansiya

məhkəməsində icraat zamanı CPM-in kobud pozuntularına yol verilib-yerilməmiş olması kimi məsələlər araşdırılır, bu araşdırmanın nəticələrinə uyğun olaraq qərar qəbul edilir. Yuxarıda sadalanan məsələlərin, xüsusən də sonuncu məsələnin araşdırılması nəticələrinə uyğun olaraq apellyasiya məhkəməsinin qəbul edə biləcəyi qərardan biri də məhz birinci instansiya məhkəməsinin hökm, yaxud qərarının ləğv edilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, CPM-in 391.9-cu maddəsinə görə əgər yuxarıda qeyd edilən araşdırmalar zamanı CPM-in 391.8-ci maddəsində (CPM-in kobud pozuntuları) və 391.8-1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallar müəyyən edilərsə, apellyasiya məhkəməsi öz qərarı ilə birinci instansiya məhkəməsinin hökmünü (qərarını) ləğv etməli və işi (materialları) ya birinci instansiya məhkəməsinin hazırlıq iclasına, ya da yeni məhkəmə baxışına göndərməlidir. Göründüyü kimi, faktiki olaraq, CPM-in 391.8-ci maddəsi apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxışın nəticəsində hökmün (qərarın) ləğv edilməsi haqqında qərarın qəbul edilə bilməsi üçün hüquqi zəmin rolunu oynayır və belə bir qərarın qəbul edilməsinin əsaslarını müəyyən etmək üçün CPM-in 391.8-ci və 391.8.-1-ci maddələrinə göndərici norma nəzərdə tutur. Bu anlamda, biz, CPM-in 391.8-ci və 391.8.-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallara apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxışın nəticəsində hökmün (qərarın) ləğv edilməsi əsasları kimi baxa bilərik.

Həmin əsasları qısa şəkildə xülasə etmək istəsək, göstərməliyik ki, CPM-in 391.8-ci maddəsi, öz mahiyyətinə görə, CPM-in, hökmün (qərarın) ləğv edilməsi əsası kimi çıxış edən kobud pozuntularının dairəsini müəyyən edir. CPM-in özündə kobud pozuntu kateqoriyasına leqal tərif verilməmişdir. CPM- də, həmçinin, pozuntunun kobud hesab edilməsi üçün rəhbər tutulmalı olan meyarların sadlanması üsulundan da istifadə edilməmişdir. Bunun əvəzinə, CPM-də hökmün (qərarın) ləğv edilməsi əsası kimi çıxış edən kobud pozuntuların konkret növləri sadalanmışdır.

Bununla belə, cinayət-prosessual qanunvericiliyin kobud pozuntularına hüquq

ədəbiyyatında anlayış verməyə cəhd göstərmiş müəlliflərə rast gəlmək mümkündür. Məsələn, hüquq ədəbiyyatında baxılan kateqoriyanın sinonimi kimi qəbul edilə biləcək cinayət-prosessual qanunun əhəmiyyətli dərəcədə pozuntusu kateqoriyası-nın ən uğurlu izahlarından birini vermiş A.A. Şirvanov qeyd etmişdir ki, qanun pozuntu-larının əhəmiyyətli dərəcədə və əhəmiyyətsiz dərəcədə, yaxud kobud və kobud olmayan pozuntulara bölünməsi heç də o demək deyildir ki, cinayət prosessual normaların bəziləri digərlərinə nisbətən daha əhəmiy-yətlidir və az əhəmiyyətli normaları pozmaq olar. Sadəcə olaraq, əhəmiyyətsiz hesab edilə biləcək pozuntulardan fərqli olaraq, cinayət-prosessual qanunun əhəmiyyətli dərəcədə (kobud) pozuntuları cinayət prosesi iştirakçılarının qanunla təmin edilmiş hüquqlarının pozulması və ya məhdudlaş-dırılması yolu ilə, yaxud digər yollarla məhkəməyə işə mahiyyəti üzrə baxmağa mane olur [7, s. 61-63]. A.İ. Qriqoryevin verdiyi anlayışa görə isə iş üzrə icraatın müxtəlif mərhələlərində hüquqtəbqiçicisi tərəfindən yol verilmiş və aradan qaldırılmamış, yaxud, prinsipə, cinayət prosesinin cari və / və ya növbəti mərhələlərində aradan qaldırılması mümkün olmayan, cinayət mühakimə icraatı iştirakçılarını CPM-lə təmin edilən hüquqlardan məhrum etmək və ya bu hüquqları məhdudlaşdırmaqla, mühakimə icraatının CPM-lə nizamlanan prosedurlarını pozmaqla, yaxud başqa yolla qanunsuz və / və ya əsassız məhkəmə qərarının çıxarılmasına səbəb olmuş, yaxud səbəb ola biləcək pozuntular cinayət-prosessual qanunvericiliyin əhəmiyyətli dərəcədə (kobud) pozuntuları hesab edilir [4, s. 12].

Göründüyü kimi, nəzəri mənbələrdə cinayət-prosessual qanunvericiliyin, bir qayda olaraq, bilavasitə işin mahiyyəti üzrə düzgün həllinə, qanuni, əsaslı, ədalətli yekun məhkəmə aktının qəbul edilməsinə neqativ təsir göstərən pozuntuları kobud pozuntular kimi dəyərləndirilir. CPM-in 398.1-ci maddəsində isə kobud pozuntulara növbəti hallar aid edilmişdir:

- məhkəməyəqədərki icraatda dairəsi qanunla (CPM-in 303.3-cü maddəsində) müəyyən edilmiş kobud pozuntulara yol verilməsi ilə əlaqədar

olaraq işin (materialların) birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən ibtidai araşdırma üzərində prosessual rəhbərlik funksiyasını həyata keçirmiş prokurora qaytarılmalı olduğu halda, birinci instansiya məhkəməsinin bu barədə qərar qəbul etməməsi;

- apellyasiya məhkəməsi tərəfindən işin (materialların), dairəsi qanunla (CPM-in 391.8.2-ci maddəsində) müəyyən edilmiş pozuntuların aradan qaldırılması üçün birinci instansiya məhkəməsinə göndərilməsinə baxmayaraq, birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həmin pozuntuların, yaxud onlardan hər hansı birinin aradan qaldırılmaması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkəmə baxışının məhkəmə aidiyyətinə dair müvafiq qaydaları pozmaqla həyata keçirilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkəmə baxışının hakimlərin özünə etirazı, yaxud ona edilmiş etirazla əlaqədar olaraq, qeyri-qanuni şəkildə iştirak etməsi ilə həyata keçirilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkəmə baxışının məhkəmə tərkibinin dəyişməzliyi haqqında şərtin (CPM-in 308-ci maddəsi) pozulması ilə həyata keçirilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkəmə baxışının təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququnun pozulması ilə həyata keçirilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkəmə baxışının təqsirləndirilən şəxsin öz ana dilindən, sərbəst bildiyi digər dildən, yaxud tərcüməçi yardımından istifadə etmək hüququnun pozulması ilə həyata keçirilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkəmə baxışının dövlət ittihamçısı (CPM-in 314-cü maddəsindəki ümumi şərtlər), təqsirləndirilən şəxs (CPM-in 311-ci maddəsindəki ümumi şərtlər), müdafiəçi (CPM-in 312-ci maddəsindəki ümumi şərtlər) kimi subyektlərin iştirakına dair şərtlərin pozulması ilə həyata keçirilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkəmə baxışının məhkəmə çıxışları və təqsirləndirilən şəxsin son söz hüququ haqqında

qaydaların (CPM-in 340- 342-ci maddələrindəki qaydalar) pozulması ilə həyata keçirilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən hökmün, yaxud digər yekun qərarın müşavirə sirrinin (CPM-in 345-ci maddəsi) pozulması ilə qəbul edilmiş olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən hökmün, yaxud digər yekun qərarın məhkəmə baxışının hədlərini nizamlayan (CPM-in 318.2-ci maddəsi) şərtlərin pozulması ilə qəbul edilmiş olması, yəni şəxs barəsində ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdakı cinayət əməli ilə müqayisədə daha ağır cinayət əməli üzrə hökmün, yaxud digər yekun qərarın çıxarılmış olması;

- birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş hökmün, yaxud digər yekun qərarın hər bir səhifəsinin onun lehinə səs vermiş hakimlər tərəfindən imzalanmamış olması, hökmlə razılaşmamış hakim tərəfindən yazılı formada hazırlanmış xüsusi rəyin hər səhifəsinin onun tərəfindən imzalanmamış olması, yaxud xüsusi rəyin icraat materiallarına ümumiyyətlə, əlavə edilməmiş olması və ya möhürlənmiş zərflə qoyulmadan əlavə edilmiş olması, hökmə (yekun qərara) o, elan edilənədək müşavirə otağında edilmiş düzəlişlərin hökmün (yekun qərarın) lehinə səs vermiş hakimlərin imzaları ilə təsdiq edilməmiş olması.

Yuxarıda sadalanan və kobud pozuntu hesab edilən hallardan hər hansı birinin apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxış zamanı müəyyən edilməsi birinci instansiya məhkəməsinin hökmünün (yekun qərarının) ləğv edilməsi üçün şərtsiz əsasdır.

Əvvəldə qeyd edildiyi kimi, apellyasiya şikayətinə (protestinə) ilkin baxışın nəticəsində hökmün (qərarın) ləğv edilməsinin daha bir əsası da CPM-in 391.8-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin kommentariyasının müəlliflərinin verdiyi izaha görə, CPM-in 391.8-1-ci maddəsi o zaman tətbiq ediləcəkdir ki, Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru (Naxçıvan MR ərazisində isə Naxçıvan MR-in prokuroru) CPM-in 383.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada birinci instansiya məhkəməsinin qəbul etdiyi hökmdən

(yekun qərardan) apellyasiya protesti vermiş olsun və həmin protestdə təqsirləndirilən şəxsə qarşı birinci instansiya məhkəməsində irəli sürülmüş ittihamla müqayisədə daha ağır cinayət üzrə ittihamın irəli sürülməsinə dair apellyasiya tələbi qoyulsun. Bu tələbin qəbul edilib-edilməməsi məsələsini isə apellyasiya məhkəməsi həll edəcəkdir [2, s. 1062].

Qeyd etdiyimiz kimi, CPM-in 399-cu maddəsi isə apellyasiya şikayətinin (protestinin) baxışının nəticəsində hökmün (digər yekun qərarın) ləğv edilməsinin əsaslarının dairəsini müəyyən edir:

- iş üçün əhəmiyyətli halların hamısının araşdırılmaması;
- nəticələr və faktiki hallar arasında uyğunsuzluq;
- hüquqi əhəmiyyətli halların sübut edilməməsi;
- cinayət qanununun yanlış tətbiqi;
- təyin olunmuş cəza, cinayətin ağırlığı və məhkumun şəxsiyyəti arasında uyğunsuzluq.

CPM-in 400-404-cü maddələri yuxarıda sadalanan əsaslarının hər birinin məzmununu daha geniş şəkildə açır.

Belə ki, iş üçün əhəmiyyətli halların hamısının araşdırılmaması dedikdə, aşağıdakılardan ən azı biri başa düşülməlidir:

- işin düzgün həll edilməsi üçün mühüm əhəmiyyətə malik olan halların təsdiq və ya təkzib edilməsi üçün şəxslərin dindirilməməsi, sənədlərin, maddi və ya digər sübutların tələb edilməməsi;
- bu və ya digər halın tədqiqinin zəruriliyinin apellyasiya şikayətinin və ya apellyasiya protestinin apellyasiya instansiyası məhkəməsində baxışı zamanı təqdim edilmiş yeni materiallardan irəli gəlməsi;
- barəsində tərbiyəvi və ya tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilmiş məhkumun və ya bəraət almış şəxsin şəxsiyyəti barədə məlumatların kifayət qədər tam aydınlaşdırılmaması.

Nəticələr və faktiki hallar arasında uyğunsuzluğa gəlincə, nəzərə alınmalıdır ki, aşağıdakı hallarda məhkəmənin gəlidiyi nəticələr işin faktiki hallarına uyğun olmayan hesab edilir:

- məhkəmənin hökm və ya qərarında əks etdirilmiş birinci instansiya məhkəməsinin gəlidiyi nəticələr məhkəmə iclasında tədqiq

edilmiş sübutlarla təsdiq edilmədikdə;

- birinci instansiya məhkəməsi onun tərəfindən məhkəmə iclasında tədqiq edilmiş və özünün gəlidiyi nəticələrin düzgünlüyünə əhəmiyyətli təsir göstərən sübutları nəzərə almadıqda;

- birinci instansiya məhkəməsi öz hökm və ya qərarında bir sübutun qəbul edilməsinin və digər sübutun rədd edilməsinin səbəbini göstərmədikdə həmin məhkəmənin gəlidiyi nəticələr üçün mühüm əhəmiyyətə malik olan ziddiyyətli sübutlar olduqda;

- birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarında şərh edilmiş hallarla, onun gəlidiyi nəticələr arasında əhəmiyyətli ziddiyyətlər olduqda.

Hüquqi əhəmiyyətli halların sübut edilməməsi aşağıdakı formalarda təzahür oluna bilər:

- irəli sürülmüş ittihamla baxılması üçün mühüm əhəmiyyətə malik olan halların birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarında qanunda göstərilən sübutlarla təsdiq edilməməsi formasında;

- irəli sürülmüş ittihamla baxılması üçün mühüm əhəmiyyətə malik olan halların birinci instansiya məhkəməsinin hökm və ya qərarında mötəbər olmayan, ziddiyyətli, yolverilməz və ya aid olmayan sübutlarla təsdiq edilməsi formasında.

Cinayət qanununun yanlış tətbiqi aşağıdakılarda təzahür oluna bilər:

- tətbiq edilməli olan cinayət qanunu normasının məhkəmə tərəfindən tətbiq edilməməsində;
- tətbiq edilməli olmayan cinayət qanunu normasının tətbiq edilməməsində;
- cinayət qanunu normasının düzgün şərh edilməməsində.

Nəhayət, təyin olunmuş cəza, cinayətin ağırlığı və məhkumun şəxsiyyəti arasında uyğunsuzluğa gəlincə, nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət qanununun müvafiq maddəsi ilə müəyyən edilmiş hüdudlardan kənara çıxmasa da, həm sərtliyinə, həm də yüngüllüyünə görə açıq-aydın ədalətsiz olan cəza cinayətin ağırlığına və məhkumun şəxsiyyətinə uyğun olmayan cəza hesab edilir.

Beləliklə, məqalədə aparılmış təhlillərin yekunu olaraq, belə bir nəticəni ifadə etmək mümkündür ki, məhkəmə hökmlərinin (yekun

qərarlarının) ləğv edilməsi, yaxud dəyişdirilməsinin əsasları – dairəsi qanunla müəyyən edilmiş, məhkəmə hökmünün (digər yekun qərarının) qanuniliyinə, əsaslılığına və əda-

lətliliyinə xələl gətirən, aradan qaldırılmadan işin mahiyyəti üzrə düzgün həlli və ədalətin bərqərar edilməsi mümkün olmayan maddi və prosessual hüquq normalarının pozuntularıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Xüsusi hissə. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2021, 520 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası / redaktorlar C.N. Mövsümov, B.C. Kərimov, Ə.N. Hüseynov. Bakı: Digesta, 2016, 1336 s.
3. Бородин В.В. Порядок и основания отмены и изменения приговоров суда первой и апелляционной инстанции в российском уголовном процессе. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Краснодар, 2003, 22 с.
4. Григорьев А.И. Существенные нарушения уголовно-процессуального закона как основание к отмене или изменению приговора суда первой инстанции. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2023, 32 с.
5. Лагодина Е.И. Основания отмены и изменения судебных решений по уголовным делам. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Краснодар, 2004, 23 с.
6. Перова Е.А. Система оснований отмены и изменения приговоров. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Москва, 2022, 33 с.
7. Ширванов А.А. Существенные нарушения уголовно-процессуального закона как основание возвращения дел для дополнительного расследования. Диссертация кандидата юридических наук. Москва, 1999, 219 с.

GROUND FOR CANCELLATION OR CHANGE OF COURT SENTENCES (FINAL DECISIONS) IN APPEAL PROCEEDINGS: CONCEPT, CLASSIFICATION AND SYSTEM

SOLMAZ KAZIMOVA

Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan
Doctoral student of Forensic Center

SUMMARY

Legality, validity and fairness are general categories that characterize court decisions, as well as the main requirements for them, violation of which entails the cancellation or change of court decisions. Therefore, illegality, unreasonableness and injustice, court decisions can be considered as the basis for their cancellation or change. At the same time, the current criminal procedure legislation of the Republic of Azerbaijan regulates in detail the system of grounds for canceling or changing court sentences (final decisions) in appeal proceedings. The list of grounds for canceling and changing sentences always forms violations when applying the norms of substantive law, or violations of procedural law committed by the court or other state-power subjects of the criminal process at any stage of the proceedings in the case, which influenced or could affect the quality of the sentence and require its cancellation or amendment. In the article, the author considered certain grounds for canceling or changing court sentences (final decisions) in the criminal process of the Republic of Azerbaijan.

TEMYİZ YARGILAMASINDA MAHKEME CEZALARININ (NİHAİ KARARLAR) İPTALİ VEYA DEĞİŞTİRİLMESİNİN GEREKÇELERİ: KAVRAM, SINIFLANDIRMA VE SİSTEM

SOLMAZ KAZIMOVA

Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı
Adli Uzmanlık Merkezi doktora öğrencisi

ÖZET

Yasallık, geçerlilik ve adalet, mahkeme kararlarını ve bunların temel ilkelerini karakterize eden genel kategorilerdir, bunların ihlali, mahkeme kararlarının iptalini veya değiştirilmesini gerektirir. Bu nedenle hukuka aykırılık, mantıksızlık ve adaletsizlik, mahkeme kararlarının iptaline veya değiştirilmesine esas teşkil edebilir. Aynı zamanda, Azerbaycan Cumhuriyetinin mevcut ceza muhakemesi mevzuatı, temyiz davalarında mahkeme cezalarının (nihai kararların) iptali veya değiştirilmesine ilişkin gerekçeler sistemini ayrıntılı olarak düzenlemektedir. Cezaların iptali ve değiştirilmesine ilişkin gerekçelerin listesi, maddi hukuk normalarının uygulanması sırasında her zaman ihlaller oluşturur veya davadaki yargılamanın herhangi bir aşamasında mahkeme veya cezai sürecin diğer devlet gücü özneleri tarafından gerçekleştirilen usul hukuku ihlalleri oluşturur, cezanın kalitesini etkilemiş veya etkileyebilecek, iptalini veya değiştirilmesini gerektirebilecektir.

Yazar mekalede, Azerbaycan Cumhuriyetinin cezai sürecinde mahkeme cezalarının (kesin kararların) iptali veya değiştirilmesine ilişkin belirli gerekçeleri ele almıştır.